

kulmasta. Melakopides määrittelee pragmaattisen ”omia kansallisia tavoitteita palvelevaksi” ja idealismin ”kansainvälisiä normeja ja sääntöjä noudattavaksi”. Melakopideksen teos pyrkii omien sanojensa mukaan havainnollistamaan normatiivisen analyysin keinoin Moskovan Kypros-politiikan todellista luonnetta ja asettamaan sen vastakkain angloamerikkalaisen lähestymistavan kanssa.

Drousiotiksen tutkimus on koottu hyödyntäen pääsääntöisesti Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian arkistoja. Teosta taustoittaessaan hän on tutkinut esimerkiksi Yhdysvaltojen kongressin kirjaston kokoelmia, kansallista turvallisuusarkistoa George Washingtonin yliopistolla, Yhdistyneiden kansakuntien aiheeseen liittyvää dokumentaatiota sekä Kyproksen parlamentin pöytäkirjoja. Asiantuntevuus kuultaa läpi Drousiotiksen viitatessa milloin mihinkäkin näistä lähteistä. Myös Melakopides kertoo teoksensa alussa käyttäneensä lähteinään arkistolähteitä, joita hän on täydentänyt diplomaattien ja muiden poliittisten vaikuttajien haastatteluilla, poliittisilla tiedotteilla sekä mediajulkaisuilla.

Kahden teoksen vertailu on ongelmallista, sillä Drousiotis kirjoittaa kylmän sodan ajasta välillä 1974–1977, kun taas Melakopides keskittyy teoksessaan pääasiassa Neuvostoliiton romahduksen jälkeiseen aikaan. Samalla hän kuitenkin tekee säännöllisesti viittauksia kylmän sodan vuosiin. Hän myöntää, että Moskovan Kypros-suhde on nykypäivää ja Neuvostoliiton aikakautta verratessa erilainen, mutta tietyt elementit ovat säilyneet muuttumattomina vuosien varrella. Lähestymistapa on aina ollut pragmaattista idealismia noudattava, mutta vaihtelevin painoituksin.

Makarios Drousiotiksen *The Cyprus Crisis and the Cold War* ja Costas Melakopideksen *Russia-Cyprus Relations: A Pragmatic Idealist Perspective* tarjoavat kärkeästä vastakkainasettelua ja suurvaltapolitiikan analyysiä erilaisia lähestymistapoja hyödyntäen. Lopputuloksena on kaksi loppupäätelmiltään olennaisesti poikkeavaa teosta. Lukija tehköön itse päätelmänsä siitä, kumman kirjailijan tarinaa uskoa.

Karoliina Rajala

Venäläisen Viaporin historia

Alpo Juntunen: *Sveaborg 1808–1918: Helsingin suoja ja Pietarin etuvartio*. Jyväskylä: Docendo, 2017. 265 s. ISBN: 978-952-291-340-1.

Dosentti Alpo Juntunen on vuosien varrella julkaissut harvaksen, mutta laadukkaasti. Vuonna 2003 ilmestynyt *Itään vai länteen? Venäjän valinnat* esitteli Venäjän strategiaa ja sen käytännön toimia strategioiden toteuttamiseksi. *Venäjän imperiumin paluu* (2009, 2012) analysoi niitä tekijöitä, joiden varassa nykyisen Venäjän imperiuminkaltainen valtio lepää. Näitä ovat vahvat sotavoimat ja valtiojohtoinen, mutta myös oligarkkivetoinen talousjärjestelmä. Nyt ilmestynyt tutkimus *Sveaborg 1808–1918: Helsingin suoja ja Pietarin etuvartio* keskittyy Helsingin edustalla olevan merilinnoituksen, Sveaborgin eli Suomenlinnan vaiheisiin.

Kirjoittaja käyttää linnoituksesta johdonmukaisesti nimeä Sveaborg, jolla nimellä venäläiset sitä kutsuvat. Venäläisiä ei ole haitannut se, että he käyttivät Ruotsin rakentamasta merilinnoituksesta Ruotsin suurvalta-asemaan viittaavaa mahtipontista nimeä Sveaborg. Juntusella nimi Suomenlinna esiintyy vain kirjan esipuheessa ja johdannon ensi riveillä.

Hattujen sodan jälkeen vuonna 1743 Ruotsin ja Venäjän raja vedettiin Kymijokeen, ja eräänlainen kilpavarustelu käynnistyi Itämeren länsi- ja itälaidoilla. Ruotsi päätti rakentaa uudelleen venäläisten polttaman Helsingforsin kylän, mikä tarkoitti käytännössä uutta linnoitusohjelmaa, joka piti sisällään uuden keskuslinnoituksen Helsingin edustalle ja pienemmän rajalinnoituksen Degerbyn Svartholmaan – siis kauemmas rajasta. Tämä linnoitustyö oli vuosikymmenien ajan Ruotsin valtakunnan suurin rakennushanke. Venäläiset alkoivat Kustaan sodan jälkeen (1790) rakentaa Kymijoen suuhun kolmiportaista linnoitusta, joka ei koskaan valmistunut. Kyminlinnan–Ruotsinsalmen linnoituksen tarkoitus oli toimia vastavoimana Ruotsin Sveaborgille, jonka katsottiin uhkaavan Pietarin kaupunkia.

Venäjän sotavoimat saivat toukokuussa 1808 piirityksen jälkeen vallatuksi Sveaborgin. Saavutuksen symbolinen merkitys oli suuri, ja silloin puhuttiin Sveaborgista Pohjolan Gibraltarina. Venäjä ei kuitenkaan käyttänyt Sveaborgin satamaa avomerilaivastonsa tukikohtana, koska satama oli keskeneräinen ja sen vedet matalat. Kustaanmiekan ja Vallisaaren kapeikot rajoittivat laivojen kokoa. Venäjä käyttikin Tallinnan

linnoitettua sotasatamaansa laivastotukikoh-
tana ja rakensi Pietarin edustalle Kronstadiin
merilinnoituksen pääkaupungin suojaksi.
Venäjän sotaministeriö epäroï pitkään, mitä
tehdä Sveaborgille, ja se jäikin vähälle käytölle
1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Sama
pysähtyneisyyden tunne tulee lukijallekin kirjan
ensimmäisen luvun loppupuolella: jonkinlainen
epäily siitä, saako Sveaborg osakseen huomiota,
rahaa ja kunnossapitoa. Sehän sai, mutta ensin
käytiin sota.

Kun itämainen kysymys alkoi hallita Eu-
roopan politiikkaa, yleiseuroopalainen kriisi
kärjistyï Krimin sodaksi vuonna 1854. Venäjä
ajoi aggressiivista linjaa aikomuksenaan suo-
jella Turkin vallan alla eläviä kristittyjä. Kun
Venäjän suhteet Englantiin ja Ranskaan menivät
pakkaselle Ruotsin pysytellessä passiivisena
ja puolueettomana, Venäjä jäi yksin heikkoinen
laivastoineen. Laivaston päätehtävä oli pääkau-
pungin Pietarin puolustaminen, mutta aseistusta
vaivasi sama vika kuin nykyäänkin: tekninen
jälkeenjääneisyys. Merimiinat olivat tästä kui-
tenkin yksi merkittävä poikkeus. Juntunen nos-
taa useassa kohdassa esille Venäjällä kehitetyn
miina-aseistuksen etevämmyyden, mitä Venäjän
onnistui käyttää osoitukseksi muille merivalloille
siitä, että niillä ei ole asiaa Itämerelle – ei aina-
kaan Suomenlahdelle.

Juntunen kuvailee teoksessaan, kuinka ke-
vällä 1854 miinat pääsivät ensimmäisen kerran
ratkaisevaan rooliin. Kun Krimin sota syttyi,
Sveaborgin olisi periaatteessa pitänyt pysäyttää
Englannin ja Ranskan laivojen eteneminen Itä-
meren lahtien rannikoille. Linnoituksen käyttö
oli kuitenkin ollut vähäistä, eikä sen puolustus-
kykyäkään ollut koeteltu. Toukokuussa 1854,
helluntaipäivänä, Englannin ja Ranskan laivasto-
osastot purjehtivat Itämerelle pysähtyen noin
viiden meripeninkulman päähän linnoituksesta.
Englantilaiset katselivat laivojen kansilta lin-
noituksen varustuksia, mutta näkivät sotilaiden
daameineen viettävän kaikessa rauhassa hellun-
taipyhää linnoituksen puistossa. Venäläissotilaat
puolestaan katselivat ihmeissään englantilaisten
laivoja. Gentlemannipurjehtijat eivät halunneet
häiritä juhlatunnelmaa, vaan kuusitoista laivaa
jatkoï matkaa amiraali Napierin johdolla itään
kohti Pietaria. Kronstadtia lähestyessään neljä
Englannin sota-alusta ajoi miinaan, jolloin eng-
lantilaiset vetäytyivät. Merimiinat olivat heille
ennen kokematon ase.

Ruotsissa oli jonkin verran sitäkin mielialaa,
että sen pitäisi lähteä valloittamaan Suomea,
mutta kuningas Oskar I ei lämmennyt ajatukselle.

Krimin sodan rauha solmittiin maaliskuussa
1856. Venäjä menetti sekä johtavan mannersuur-
vallan aseman että Mustanmeren laivastonsa.
Jäljelle jääneen laivaston kunto oli heikko.
Venäjä joutui suostumaan myös Ahvenanmaan
demilitarisointiin, jolloin sen Itämeri-strategia
jouduttiin rakentamaan uudelleen. Tämä stra-
tegian uusiminen tarkoitti lisää rahaa ja miltei
uudestisyntymistä Sveaborgille. Linnoitusta
rakennettiin neljännesvuosisata, kunnes Turkin
sodan edellä se oli paremmassa kunnossa kuin
koskaan. Aseistuksen uusimmat sekä kasemattien
ja linnoitusten rakentamiset Juntunen käy läpi
hengästyttävällä tarkkuudella, niin että kaiken
hahmottaminen vaatii lukijalta tarkkaavaisuutta
ja mieluusti myös muistiinpanovälineitä.

Turkin sodan rauhassa vuonna 1878 Venäjä
vahvistui Turkin kustannuksella, mutta Berliinin
kongressissa muutama kuukausi myöhemmin
suurvaltojen liittoutumissopimuksilla Venäjän
voitosta leikattiin suuri osa. Englanti pysyi Tur-
kin liittolaisena. Itämeren kannalta uusi tilanne
tarkoitti sitä, että potentiaalinen hyökkääjä oli
nyt Englanti, jota vastaan Venäjä rupesi varus-
tautumaan.

Höyrykoneet olivat tuolloin jo laivojen vakio-
varuste ja 1880-luvulla laivoja alettiin rakentaa
teräksestä. Englanti oli ostanut tervaa Ruotsista
ja sitä kautta myös Suomesta. Teräslaivoissa
tervaa ei tarvittu, joten Englanti, tuo oletettu
hyökkääjä, vetäytyi Itämeren kaupasta.

Tämän jälkeen Venäjän sotavoimien hallinto
näyttää olleen epävarma Sveaborgin ja Helsingin
ympäristön varustamisen suhteen. Juntunen
esittelee erilaisia suunnitelmia, joista mitään
ei saatu valmiiksi asti: aina uusi suunnitelma
syrjäytti entisen. Silti jotakin rakennettiin ja
aseistustakin uusittiin.

Kirjan pieni kerronnallinen eli narratiivinen
ongelma on, että Sveaborgin tykit tai muu aseis-
tus todettiin vähän väliä vanhentuneeksi, ja niitä
pätettiin uusia. Aseistuksen osalta olisi ehkä
voinut edetä kronologisemmin, jolloin aseiden
elinkaari olisi tullut selvemmäksi. Yli sata vuotta
myöhemmin sen näkeminen on vaikeaa.

Linnoituksen komentajien samoin kuin ken-
raalikuvernöörien vaihdokset merkitsivät joskus
toimintajärjestelmän muutosta, mutteivat toki
aina. Turkin sodasta ensimmäiseen maailman-
sotaan asti esitettiin suunnitelmia Helsingin
lähisaaren linnoittamiseksi. Sotakomitea istui
pitkään ja esitti viimein tykkipatterien verkostoa
rakennettavaksi, mutta välittömän sotilaallisen
uhan puuttuessa suunnitelmat jäivät puolitiehen.

Tappioon päättäneen Japanin sodan jälkeen
Venäjällä ei juuri ollut laivastoa. Sen oli pakko

tehdä jotakin radikaalia. Laivojen rakentaminen olisi hidas prosessi, sillä suuria linjalaivoja olisi saatu vuosittain valmiiksi vain muutama. Ratkaisu ehdinkoon oli kahtalainen. Ensinnäkin Venäjä aloitti läntisten liittolaistensa kanssa laivastoyhteistyön. Se solmi vuonna 1912 laivastosopimuksen Ranskan kanssa ja vahvisti yhteistyösuunnitelman Ison-Britannian kanssa. Keisari hyväksyi Itämeren laivaston päivitetyn operaatio-suunnitelman, jossa vihollisina mainittiin Saksa, Itävalta-Unkari ja Italia. Turkki ja Ruotsi olivat Venäjän kannalta epäilyttäviä rajanaapureita.

Toinen tapa ratkaista laivastoehdinko oli keväällä 1913 virallisesti aloitettu keisari Pietari Suuren merilinnoituksen rakentaminen. Sen pääajatus oli Tallinnan ja Porkkalan linnoittaminen ja niiden välisen merisektorin sulkeminen rannikkotykistöllä tarvittaessa kummaltakin puolelta. Tässä kuviossa Sveaborgin asema jäi määrittelemättä. Heinäkuussa 1914 meriministeriö päätti, että paitsi Porkkala, myös Suomenlahden ranta aina Tvärminneen asti piti linnoittaa. Tämä jäi maailmansodan puhkeamisen vuoksi aikeeksi.

Juntusen kuvauksen mukaan kirjeenvaihto Pietarin sotilaspiiriin ja linnoitusten välillä ei ollut aina kovin ripeää. Kun Balkanilla käytiin kaksi lyhyttä sotaa, sotilaspiiriin esikunta pyysi salaisella kirjeellä 27.3.1913 linnoitusten komendanteilta selvitystä mobilisaatiovalmiudesta. Sveaborgin komendantti vastasi pyyntöön 8.12.1913. Selvityksen toimittaminen kesti siis kahdeksan ja puoli kuukautta. Siitä voinee päätellä jotakin myös mobilisaation vauhdista.

Kirjassa käy selville 1870-luvulta alkaen Venäjän sotilaspiiriin epäluuloinen asenne Suomea ja suomalaisia kohtaan. Sveaborgin ympäristöön haluttiin linnoituksia myös maalta tulevaa hyökkäystä vastaan. Siksi tykistöpatterien ketjuja esiteltiin eri yhteyksissä eri laajuudessa. Toisaalta oltiin huolissaan siitä, että Sveaborgin suoja sivustoilta, siis lännestä tai idästä tulevaa hyökkäystä vastaan on niukka. Maailmansodan kynnyksellä linnoitettiin saaria ja niemiä. Kaivopuistosta ja Lauttasaaresta jäljet ovat kadonneet, mutta esimerkiksi Pihlajasaaressa tykkien perusvarustukset ovat vielä hyvin nähtävillä. Vuosiksi 1914–1923 laadittiin suunnitelma, jonka mukaan Helsingin ympärille piti rakentaa maalinnoitus, ja lisäksi lähistön kallioille sijoitettaisiin kenttätykkipattereita ja konekiväärejä. Vuonna 1915 toteutus jäi vähän kesken, mutta

toisaalta tykistöä sijoitettiin myös Ilmalaan, Pasilaan, Alppilaan, Eläintarhaan, Kumpulaan ja Herttoniemeeseen.

Suomen julistautuminen itsenäiseksi joulukuussa 1917 ja Leninin antama itsenäisyyden tunnustus uudenvuoden aattona 1917 eivät vaikuttaneet mitenkään Sveaborgin toimintaan. Merkityksellisempi oli armeijan hajoaminen sisältäpäin ja sekasortoinen yleistilanne Venäjällä. Linnoitustyöt Sveaborgissa päättyivät helmikuussa 1918, ja viimeiset joukko-osastot vapautettiin palveluksesta maaliskuussa.

Turhan vähälle huomiolle Juntunen jättää Venäjän laivaston niin sanotun jäärynnäkön. Brest-Litovskin rauhansopimuksen viidennen artiklan perusteella Venäjän oli joko tuotava sotalaivansa Venäjän satamiin tai riisuttava ne heti aseista niissä satamissa, joissa ne olivat. Venäjän Itämeren laivaston komentaja A.M. Štšastnyi vei maaliskuussa 1918 ankarissa talviolioissa noin 220 laivaa Kronstadtin. Tästä häntä ei suinkaan palkittu, vaan uuden vallan tuomioistuin langetti hänelle Neuvosto-Venäjän ensimmäisen kuolemanrangaistuksen vastavallankumouksellisen vallankaappauksen valmistelemisestä.

Mikä on Juntusen kirjan opetus? Tärkein opetus on se, että kun Suomenlahdelle rakennettiin rannikkopuolustusjärjestelmä pääkaupunki Pietarin suojaamiseksi, samalla puolustettiin Helsinkiä ja laajemminkin Suomea. Sveaborgin kunnostaminen parhaimpaan kuntoonsa ikinä ja Pietari Suuren merilinnoituksen rakentaminen olivat Venäjän keinoja pelastaa Helsinki ja Suomi saksalaisten hyökkäykseltä.

Juntusen käyttämä lähdeaineisto on hämmästyttävän monipuolinen. Hän on käynyt läpi Kansallisarkistossa säilytettävät Venäjän sotilasasiakirjat (Vesa) ja seurannut hyvän tutkijan tavoin kotimaista ja ulkomaista Itämerta ja Sveaborgia käsittelevää kirjallisuutta. Harrastelija yllättyy, kuinka paljon Suomessakin on julkaistu relevanttia kirjallisuutta 2000-luvulla.

Kustannustoimittajalla olisi vielä työtä, sillä kirjaan on jäänyt sinne tänne painovirheitä, jotka eivät toki vaikuta sanoman ymmärtämiseen, mutta ovat kiusallisia.

Juntusen kirjasta on kirjoitettu julkaisusopimus venäläisen kustantamon kanssa. Se on tarkoitus julkaista venäjäksi vuonna 2018. Hyvä niin. Ei olisi pahitteeksi julkaista sitä myös ruotsiksi.

Tapani Kaakkuriniemi